

حال خوابِ سفرِ کردہ چہ جوئی محوی
میروی درپے رم کردہ عزالائے تاکے

(۲۶۱)

میروشی بریادولت ایماں تاکے
انچہ دیدی بجاں خواب پریشاں دیدی
درد و ادی و پہ اندازہ درمال ادی
بے دم عشق جہاں کالبہ بجاں است
از ازل مجمع مستان خرد نظر است
باشن بچند کہ و اماں دولت میگیم
حق ہمیں است کہ یار اسراپا احساں
اسے دل از مصلحت چند مسالماں تاکے
خاطر جمع از این خواب پریشاں تاکے
یارب این رو بہ اندازہ درمال تاکے
نذمی روح درین قالب بجاں تاکے
میکشائی در خمخانہ عرفاں تاکے
میروی از برابر زودہ دامال تاکے
نشود بندہ حق بندہ احساں تاکے

میکنی قطع رہ نظم پیادہ محوی

دجوی ہمسری شاہ سواراں تاکے

(۲۶۲)

از چہرہ نقاب انگن اسے شاہ بطجائی
در چشم حقیقت میں و اللہ معصائی
از ذرہ پدیدار است رخسائی خورشیدی
عالم نشود روشن تاروئے نہ بنائی
مولائے ہمہ بندہ ہم بندہ مولائی
وز قطرہ نمودار است پہنائی وریائی

سہ یہ غزل بھی اعلیٰ حضرت بندگانِ عالی کی عطا کردہ طرح پر لکھی گئی تھی۔ ان میں بھی یہ شرط تھی کہ کوئی غزل ایسے شریعتیہ یا دہ
ملہ عزیز ہو ہی محو ملی صاحب نعت نماں تجوری ملکہ کی فرمائش پر یہ نظم لکھی گئی تھی۔

فریاد ز سیر تا پاک جسد شیرین است
 دو دلدل مجنونست این لبر روان پرور
 از اوج کمال تو گزشت نظر قاصر
 بر حکمت تو شاید صد حکمت یونانی
 از سعی بلوغ تو در چشم زدن نیست
 شد زنده ز لطف تو آئین بر اسی
 دل ہائے عزیزاں شد پر خون ز فراق تو
 فرقت ز تو کے شاید با این ہمہ ولداری
 آل عقدہ کہ افتاد است در رشت کارا
 از فرط کرم و حقے "خیر الامش" خواندی
 از مدح تو شیرین است کام و دین مدح

از خوان حطائے تو ای خواجہ چه کم گردد
 گردد دل محوی یک نژہ بانزائی

پوشیدہ بہر شریاں پوستہ بہر بندی
 چنان تو جان من پیمیاں کریاںست
 آن در کہ تو بجشائی کس می نہ تواندست
 از ما در گیتی شد آزادہ و بے پروا
 چونت باین قربت با بندہ نہ پویدی
 پائندہ جاوید است پیمان کہوی بندی
 جز تو نکاید کس آن در کہ تو می بندی
 از ما در گیتی شد آزادہ و بے پروا
 آن را کہ ہوائے تو بگرفت بفرندی
 با ہم نہ توان کردن رندی و خوردندی

تیار نظر نیست آئین خرد او ندان
گزار خرد او ندان این رسم خداوندی

حیرت بخیاں تو صد حیف بحال تو

بے یار اگر محوی آلودہ و خوسندی

(۱۲۶۴)

از رہ لطف بدل آئی و در دلی باشی
کہ بخور شید جہانتاب مقابل باشی
تا تو آئے عشق خداوند و منزل باشی
بہ نہ آنت کہ پابند سلاسل باشی
شرط انصاف نباشد کہ تو غافل باشی
گرچہ آلودہ تر از دامن قساں باشی
تا تو آئے شمع فرو زندہ محفل باشی
در بر حجلہ کہ در دامن محفل باشی
حق ہانست بہ ہر سو کہ تو مایل باشی
گر تو پیش نظر آخر بسمل باشی
نشہ ہر چند لبان لب راعل باشی
سہل را گیر چہ در پئے مشکل باشی
از چہ خواہی کہ ہم آہنگ عنادل باشی
کہ بہم برزن فرق حق و باطل باشی
حاصل علم ہیں است کہ جاہل باشی

خواہم اے ماہ نہ بیگانہ ز منزل باشی
چشم مشتاق مشو خیرہ تر اتاب کجاست
سلطنت خانہ دل گیر و ہنانشانہ محفل
تا نہ بیراہہ رد و پائے تو در راہ جنوں
غنجہ گل میشود و مرغ سحر خواں بیدار
اشک خوں ریز کہ تا پاک بشویند ترا
شور و ہنگامہ پر و آنہ نگیں آرام
می شناسند ترا قیس نگاہاں بلیلی
باطل آنت زبیر سو کہ تو گردانی رود
عکس روئے تو برو با خود و اسال گنود
منت بحر ککش قطرہ آبی مطلب
تزلزل است سر آہسام تماشوار
جز تو ہائے پریشاں نکشد مرغ چین
در حق خویش گمان دارد لیکن نہ چنان
علم نادانی خویش است کمال ہر علم

نالہ ات نیرسز بکار است جهان کوئی
گر تو از نالہ صدی خوان تو غسل باشی

(۲۶۵)

ز خویش بجزیری با خبر چگونہ شوی
نخوردہ تیسرا لم چون علم شوی عشق
کس کثادہ بہر سو کند کاکل دست
ذکار بجزیر و صبح در بخت سیما
نظرنداری و صاحب نظر چگونہ شوی
نبردہ نام و فنام مور چگونہ شوی
بجیر تم کہ اسیر در چگونہ شوی
ذاتم اسے شب بسرائاں بجزیر چگونہ شوی
ز فتر راہ ابگور ہب سر چگونہ شوی
پسر نبودہ بعالم پدر چگونہ شوی

شراب خون جگر ناچشیدہ اسے نادا
حریف کوئی خون جگر چگونہ شوی

(۲۶۶)

نعت

بلک دلم خمیرہ ز د شہر یائے
بکب لک گیرے عجب تا جوائے
بکبیر و ما خواندہ حرفے ز حکمت
نیاموختہ علم و آموزگارے
دوائے دل درد سند غریباں
سراپا کرم رحمت روزگارے
برائے صبا تا دیار مدینہ
پیام مودب ز قدرت گزارے
بگو خواجہ تاجپند این خوش
تو در خواب مہ اسلام در حال زائے

یہ برام مودب حکیم علی محمد صاحب مرحوم و مخور کو بی طرح بہت پسند تھی مجھے ارشاد ہوا کہ تم بھی چند اشعار اسطرح میں نعت میں لکھو۔
تمہیں ارشاد دیدہ خط شہر عرض کیے گئے۔

گرفتار تو حق پہاڑ دہشتِ ظلمتِ شمس
 کماں گیر از ابرو والی معوس
 نڈھ جائے قرارے نہ پائے فرارے
 زورہ پوش از کاکل تابوایے
 برہنگیست بار دگر بارگی را
 چنیں ہین میدال چنیں شہ سوایے
 بے مید ہد جاں بہ ہر یک ادایت
 گرفتار حقیقت جہاں آ رہے آئے

چو پرسی ز اسلام و زورد ہائش
 نگفتہ است محوی یکے از ہر ایک

(۲۶۷)

دینہ رہا بستہ بدیدار حشم می آئی
 ترسم اسے طالب ہ کزو دینزل ہی
 پائے شکستے پہ لطف حرم می آئی
 راہ دور است تو باخیل حشم می آئی
 از عدم غیر عدم کیسج نہ آید بیرون
 چہ ہر اسی ز عدم چوں قدم می آئی
 قطرہ سال لغرہ زناں جانت ہم می آئی
 اور کجا سرخ رخ و تیز قدم می آئی
 مہربا اے حمن آرائے جہاں شک بہا
 کدھیں تافتہ رخ باختہ دم می آئی
 ہر کجا میروم اے شوخ تو ہم می آئی
 گمراہ تہ پے جوہر دستم می آئی
 سبندہ کن سپر آہ دل مظلوماں

سہ میرے گھنڈے کے قیام کے زمانہ میں جہاں جا تکلیف باقی نہ تھی لکھا کہ مرا قبسال نے مجھے اپنی ایک نزل بھیجی ہے اور فرمائش کی
 تھی کہ میں بھی ایک نزل اس طرح میں لکھوں جو نزل میں نے لکھی ہے وہ آپ کے پاس بھیجا ہوں آپ بھی اس طرح نزل لکھ کر مجھے بھیجیں دو دو
 ایک پاس بھیجیں گے جس پر نام میں نے یہ نزل ایک ہی دن میں لکھ کر بھیج دی تھی بسوم نہیں کہ ان کے پاس بھیجی گئی یا نہیں۔

ایکے درمگر چوں تیغ بودم می آئی
گفتہ بودند کہ در بزم تو ہم می آئی

بہر امداد غریباں دل افکار بیا
عاشق خستہ بیوقت ہمہ شب چشم بست

مجھ می غمزدہ امروز ترا وقت خوش است

شاید از بزرگشا و تو ہم می آئی

(۲۹۸)

کہ ہزار بیقراران بہ ہیں تیرا داری
بچہ طور می توان گفت ہمہ جاگز ارداری

جو تو من دگر ندارم تو چو من ہزار داری
نہ ترا ہوائے صید نے نہ سر شکار داری

نہ ہمارا دشمنان را پے گیر و وارد داری
تو بکار گاہ عالم ہمہ اختیار داری

نہ مرا بہ ہجر تنہا ہر تیرا داری

زندگی قدم گزار می بہ تماشہ گاہ چشم

تو اگر مرا گزار می بچہ ساں ترا گزارم

بچہ ساں شکار کردی دل بچھاں شیدا

نہ ہمہ دوستھاں را بھصار امن گیری

سرو برگ کار سازی نشدہ ہمہ گمے میرا

زگتہ نکرو تو بہ بہ امید لطف مجھ می

چو شنید چشم لطفے بگنا ہر کار داری

(۲۹۹)

اور فٹ شد ہمراہ او ہمہ افناں زندگی

بے مابوش لیکن کجا خطہ شراب زندگی

عاشق نیکو ہجر را اندر حساب زندگی

جز ایں ندیدم در جہاں تعبیر خواب زندگی

چوں بود مجھ می در جہاں نقشے بر آب زندگی

تا بود با من یا رسن بود آب و تاب زندگی

میرم کہ داری در چمن می جوشن زان خون گلن

وصل است عین زندگی ہجرت مرگ عاشقاں

گاہے بہار و گہ خزاں کہ غمزدہ گہ شاد ماں

از صریر باد خزاں شہ خوبے نام و نشاں

گر سرسپین یاد آمد مہر سے قبا پوشے
چو نیل گشت دل آشفته در یاد سراپائے
بہار صحبت ویرینہ یاران بیاد آمد
ز فرط غم شدم و مساز با آہ سحر گاہی
ہزاراں جلوہ ہادیہ آئیں چشم جہاں منیم
تو بہر امتحانم سرگزشت عمر می پرسی
کن و اعظم را یقین آداب زباں بندی
نمی بندند دل اہل صف با شاہ دنیا
ز مال خستہ دل دادہ عاشقی چہ می پرسی

دشان و شوکت شہانت اسے جان مجھ کلم گر و د

اگر بر ناز بچارہ محوی نہیں گوشے

بیشق خود نمیدانم چنانم بستلا کردی
شمارم تا کجا نیرنگی جاوے ایادت
گر فستی جہانے نابیک ام چہا نگیری
گہے عقد و لا با جمع ہنگامگان بستی
شیدی زریغ قاتال ہونے مر باران
یابں دل خشکی تعلیم تسلیم در رضا وادی

نہ اظہار ولا کردی نہ اقرار و فا کردی
بیک افسوں بیابننگارہ رض و سما کردی
ازیں دم جہا نگیری کسے راکے رہا کردی
گہے نا آشنا نہ ہا تجیل آشنا کردی
تا شاہائے رقص سبلاں رکرا کردی
لب زخم دل پر خون بارا بے صدہ کردی

ہنوزم ہست اندر سر ہوا سے آرزو مندی
 پئے آسودگان در محبت جاں گسل باشد
 باہ سرد وادی رنگ اعجاز مسیحائی
 بدلق بے تو ابستی طوار خلعت شاہی
 جلا وادی دل تاریک را از گریہ شبہا
 عنان اختیارم داشتی و دوست می پئی
 ہزاراں آرزویم گرچہ تھوئیل ہوا کر دی
 سہی عاشقان آل در در زمین و آکر دی
 سر شک چشم را سر چہیہ آب بقا کر دی
 کلاہ فقر اہم سایہ بال مہا کر دی
 مناجات سحر را دفع رنج و بلا کر دی
 کہ اسے بیراہہ رواں کل چون دی چہ کر دی

پئے دید جمالت کاسہ در یوزہ شد چشمش
 شہ ملک فراغت بد و محوی را گدا کر دی

(۲۶۲)

تو دروں خدیجہ نہ یافتی کہ بروں خوشتر آئی
 تو نگاہ چابک پرستی تو زرد رخ وادی آئی
 گہے تافتی رخ گلستاں بگل دلفنہ خیراں
 بشارت قلندہ خیری آرتواں از بے جید رہا
 چہ شدت کہ باہمہ برتری نشدی نہ تھن تباری
 تو چراغ کعبہ خلوتی بد چہ سان در سخن آمدی
 تو ہکائے سدرہ نشستی ز کجا بدام تن آمدی
 گہے بچو بلبل تفتہ جان بہوش نعرہ ن آمدی
 بشکست صنت آذری تو خلیل بت شکن آمدی
 ز قبائے طلسمی زری نہ چاد کفن آمدی

بہنازہ من مینوا لب گر بہر ز ازل صد ا
 بہم قدم بکار کن نہ نظر کنم بہ قتل سنگل
 کہ بیابا پس ساہا بمنازل وطن آمدی
 چارہ دم پدید بہار گل کہ تو حال زمین آمدی

خروش محوی مبتلا بہ عطلکے طلح تار سا
 چونہ بد تحمل این چہر بشمار دل فن آمدی

عکس پیری جناب مدوی

مدوی شکت بہت گہنت مددوہ
عمرے دوش اار دوش لہ کتدوہ ہم

متفرقات

ضمیمہ دیوان محوی

عظیم

سجاد پریس حیدرآباد دکن

تقصیدہ

اسجا کہ رخ خوب تھے در جلوہ گری بود
 زان گشت سیرا زورت دور کہ مقسوم
 وادی تو با خشک لب دیدہ پر تم
 بستیم از ان چشم کہ دیوانہ صفت اشک
 ہر کار کہ کردیم باخسار غلط افتاد
 تشخے کہ نشان دیدیم نشد بنور و مسند
 ما کردہ نہ یک ظلم بعد تسلیم گرفتار
 بجز جسم کلاہ تمدین ہم نہ عطا کرد
 ہر آنچه کہ دیدیم و شنیدیم زیار
 ہیہات چہ ساں گشت بدل و شن ہر
 خاموش لب نطق زیبے قدری ایام
 گرد است غبار است پراز رنگ دست
 غوغائے کلاہ است صدائے زغن بوم

دیدن طرف لالہ گل بے بصری بود
 جان لکاهی و آوارگی و ریدری بود
 پیدا است کہ در حکم تو خشکی تری بود
 آمادہ برا شفتگی پرودہ دری بود
 چون چرخ سنگر سیر کینہ دری بود
 نخلے کہ نشان دیدیم ثمر بے ثمری بود
 او کرد و صد جور ز ہر جور بری بود
 آل را کہ ہوا و ہوس تا جوری بود
 زو چشم و فاد شستن اثقتہ سری بود
 امر و ز ہر گشت کہ دی بے ہنری بود
 رنگین رخ امید ز تو نہیں جگری بود
 جائیکہ بعد ناز روال رود ہنری بود
 اسجا کہ گئے قہقہ زن کبک دری بود

آں نالہ کہ میشہ ز شرمی تا بہ شریا
 آخستہ یہ سم بود مگر خیر قاتل
 از کلک تم داشت و صدش نمایاں
 آزار دہی شیوہ والا گہراں نیست
 دل بود پر از زخم نہ پیدا و حریفان
 کس دیدنہ ال زخم نہ بشنید تظلم
 گوئی کہ جہاں بود ز انصاف بہرا
 بحر حامی حق حضرت عثمان علیہ السلام
 فرمود کہ ما دست یہ ہر سر کہ نہادیم
 ما جانب اویم و فلک جانب بیدا
 محوی نہ ہماں خادم ہرین گپے ما
 بیدا و بے رفت بد او شس برسایتم
 میخواست مرض شربت تیار و طبیبان
 زود است کہ ما نسخہ زریں بنویسم

ہوا زمین اس از بے اثری بود
 سی سال بید رفتی ز زخم زری بود
 دل بود کہ یک لخت جتقی بجز سی بود
 این کار مگر لازمہ بد گہری بود
 فریاد دل خستہ پئے چارہ گری بود
 یارب ز کجا این ہمہ کوری کرئی بود
 گوئی نہ کسے مستعد و او گری بود
 کو چشم و چراغ خرد و دیدہ وری بود
 آں سر نہ نرائے الم پاسپی بود
 بینیم کرا غلبہ وری کرتو فری بود
 دست سے و دامال و عالمی سحری بود
 داون نہ باو داد زکوٰۃ نظری بود
 داوند دم تیغ کہ رسم تشری بود
 و انیم کہ دروش ہمہ بے سیم وزری بود

یارب جہاں باو پی شاہ جوال عنرم

تافرق بہ نو خیزی و پیرانہ سری بود

عتہ اس بیدا کی طرف اشارہ ہے جسکی واداموت تک نہ دی جاسکی جن لوگوں کا یہ عمل تھا وہ جمعیت میں شرافت ذاتی اور
 خانہ داری سے براتھے۔ عتہ نامہ یوں لکھتا ہے کہ جس قوم کو وہ فسخ کرتے تھے یہ چاہتے تھے کہ اس کا کوئی فخر و باقی نہ رہے
 تاکہ آئندہ وہ قوم کبھی یا بغاوت نہ کرے۔

قصیدہ اظہار شکر صد فرما در بارہ اضافہ ادوار

سردج خدایگان ارم	خاکم و قصد آسمان دارم
شکر الطاف بر زبان ارم	سرمنت بر آستان ارم
از دو الفاظ عزت افزایت	سرفرازئی دو جہاں دارم
انچہ در حقیت بندہ فرمودی	یاد از فخر ہر زمان ارم
بر کشیدی مرا ز بستر خاک	سر عزت بر آسمان ارم
حکم کردی بہ بیشئی ادوار	تانا پرواے دیگران دارم
نان ز تو ہست ہم نمک از تو	از تو ہم نام و ہم نشان ارم
آبیاری چمن چمن کردی	گل عشرت جہاں جہاں ارم
از فسوں و کرشمہ کرمت	پریم و طالع جواں دارم
بعد زیں مسک سخن گوئی	گر تو گوئی چنین چنان دارم
اے ز حکمت کرا مجال عدل	گوش بر صوت کن و کان ارم
عمر فسوں و سخت تو یاد	این دعا روز و شب دارم

از پس این دعا بیا محوی

نطق را دست بردمان دارم

قصیدہ

ہم ہر دو فساد دیدیم ہم جو روحنا دیدیم
 ورد و زنج ہجر او صدر رخ و عنا دیدیم
 ز اں جوش کئی بود یک حشر پاد دیدیم
 در صین بہاراں را پامال ہوا دیدیم
 نگزشت بے خود را بے برگ و نوا دیدیم
 بے اجر و عا گوئی بے سو و بکا دیدیم
 ایں رانہ پذیر فتم و اں رانہ بجا دیدیم
 ہر بار خطا کردم ہر بار سزا دیدیم
 عثمان علی خاں را چون ظل خدا دیدیم
 در طرہ زرنیش تاثیر ہما دیدیم
 ایں کار گر اینجا با صدق و صفا دیدیم
 ایں ہر دو صفت در شہر بے و وریا دیدیم
 بر خرقہ درویشی شاہانہ بجا دیدیم

در عشق چہ می پرسی از دوست چہا دیدیم
 در حبت وصل او صد عیش و طرب کردم
 ریعان جوانی بود اں حال کہ وانی بود
 ہر شکل ہوس کا نزا در گلشن جاں بستم
 سرمایہ عقل و دین شد نذر ہم عشقش
 بسیار بکا کردم بسیار ہما، لیکن
 کہ جو رقیب ہاں بود کہ پند رقیباں بود
 در عشق و محبت ہم قانون مکافات است
 از جو رتباں آخر قسم بہ پناہ او
 بد بر شود تقبل در سایہ دستارش
 نویند جہاں بانی بے ریو و ریاضت
 در قلب صفا باید اور چشم جیا باید
 غم کہ بیک جاشد درویشی و سلطانی

تو روئے من نور امن روئے ترا دیدیم
 چوں من تو بے دیدی من چوں تو گجا دیدیم

عید من و تو شاہ مہموم و ہمالیونست
 ماہر و جہاں دیدیم آنا بہ نفسا و ہسا

تو دست قومی دستاں برگرون من دیدی
من گردن ہر سرکش پیش تو و تو تا دیدم
کار یکہ خدا خواهد از دست کساں آید
از دست ہمہ بالا من دست خدا دیدم
پر سبزہ پڑمردہ باران کرم بارو
این بڈل کریمانہ و ایم ز سکا دیدم
فرمان قضا دیدم، مشورق درو دیدم
ہر آنچه مقدر بود بے چون و چرا دیدم
گہ پیش فراز آمد، گہ پیش نشیب آمد
بس طرفہ تماشہ ہا زیں ارض و سما دیدم
در خواب گراں ماندم ہم آمد ہم گزشت
چوں باد سحر گاہاں دوران بقا دیدم
طے شد سفر و تیا پیداست سہ منزل
بے سود کنوں گفتن در راہ چہا دیدم
تنہا نہ ہمیں انساں در معرض اتلاقت
ہر ہستی این عالم مرہون فتا دیدم
در حفظ خدا دیدم جاں تو و مال تو
تائید بہ ہر کارت از آل عبا دیدم

تنہا نہ دعا گویت محسوسیتا بحتی تو

دیروز جہانے راشنول دعا دیدم

قصیدہ کہ جشن سالگرہ مبارک اعلیٰ حضرت

در ماہ مہر ۱۳۲۹ ف گزرا نیام

و لم نزل سجدوا و خدایگان اردو
چشم لطف و حمایت ز روگیراں دوا
خدائے برتر و بالا کہ دست قدرت او
بحکم خود ز زمین تا بہ آسماں اردو
نگاہ شوق در اوج منظرش جوید
جبیں سجدہ تنائے آستان اردو
خدایگان یگانہ کہ گاہ نصفت داد
بیک تیرہ تو انا و نا تو اں اردو
ز عدل شاہ عدالت پناہ بر یک شاخ
بہ باز صوہ کنجشک اشیاں اردو
ز نظر شاہ مخمور سواد ملک دکن
ہزار فخر بہ شیراز و صفہاں اردو

پے ترقی تعلیم و ارتقائے علوم
 محیط فیض رسائش ابر لطف و کرم
 بزیر سایہ طغش زمانہ و لشاوت است
 بچش سالگرہ مدح گوئی بے مایہ
 زبان مدح و دعا میکند خلیق عیاں
 خدائے غرور جل شاہ رازکد زماں

دل کشا وہ دوست گوہر شان آرد
 ہزار چشمہ بہ ہر چار سو روان آرد
 جو بلبلے کہ شہمن بگلستان آرد
 بجز دعا و ثنا شس چہ ارمغان آرد
 ہر آنچہ قلب تہ پر وہ ہا نہاں آرد
 طفیل نچتن پاک وراماں آرد

ہزار سال کند عمر او و چندیں سال

سہاں محوی بیچارہ ہر سال آرد

قصیدہ نیکو کرتا تو وہ اسی و ہریت سا لگرہ اعلیٰ حضرت تبت عثمان یکنوم
 حسب مایش مولوی محبوب علی صاحب ناظم نشریات مرتب شد

صحیح دم با دو بہار می بودی جاں می آورد
 بر مثال ابر اصف جاہ را با و شمال
 آنکہ می آرد تطلبت چشمہ آب حیات
 می رہاند ملک از پنچہ غارت گراں
 بخت و قبل اخلا و اوں ہر میدان
 بہر اظہار اطاعت پنچہ پر زور او
 می ہندیہ و اول گلشن کہ ہر یک گلشنش
 از وہ صد سال است کہیں گزار سنی صغنی
 بعد اصف جاہ اول اصف ثانی بجہد

در تن اہل جہاں روح رواں می آورد
 بر سر خاک کن گوہر شان می آورد
 آنکہ در ویرانہ گنج شایگان می آورد
 ہجرہ فتح و ظفر امن و اماں می آورد
 کامکار و کامیاب کامراں می آورد
 کر شان تند خور اموشاں می آورد
 آبروئے تازہ بر روئے جہاں می آورد
 ہم گل وہم لالہ وہم ارجواں می آورد
 با زاب زرقہ تجور ارواں می آورد

بعد از نجات جہانگیری مکتدہ رجاہ را
 پونہ و میور و ہم مدراس ہم چند رنگ
 میکتدہ باہر کہ یاری مرزبان آصفی
 یاری این و دماغ یاورین و عقیق
 ناصر الدولہ و لکچس فضل الدولہ و خلیق
 از پس این نامداران و زکار ہریاں
 بعد این گلہائے رنگارنگ سخی باغبان
 بہر تنظیم ممالک کارپرد از جہاں
 بر سر عثمان علیخان می نہد تاج شہی
 نو بہار عہد عثمانیت کو باخوشتن
 می دد روح روا و قالب بیجاں ملک
 میشود ہر کار و ہر تدبیر و ہر ہریش دست
 شاہ میدانکہ در عالم بحب تر نام نیکو
 شاہ میدانکہ تشویق بہر تر تخریب علم
 از تباہائے مشید عہد راحت ہلد
 تعلق سبحانش دم تقریر می ریز و گہر
 شدہ جشن گرہ بہر ہوا خواہان شاہ
 محوی غزلت نشین این نوید جانفزا
 غنچہ قبل اش باو نگفتہ تا نسیم

باہر شاہ سکتہ رنجراں می آورد
 رو بہ ہر شکل سوئے این آستان می آورد
 پلہ میزاں ال دولت گراں می آورد
 تاجہراں راہر و رہندو ستاں می آورد
 فضل و بدل و لطف و احسان میاں می آورد
 میر محبوب علی جان جہاں می آورد
 یک گل جاوہر نظر و نگہستاں می آورد
 زہد و ہاں و دماغ را و میاں می آورد
 بر سر سلطنت باعروشاں می آورد
 دانش پیرانہ و نجات جواں می آورد
 شاہ گوی از عم عیسیٰ نشاں می آورد
 زانکہ در ہر کار عقل کارواں می آورد
 نیست تدبیرے کہ عمر جاواں می آورد
 در حد و مملکت گنج گراں می آورد
 یاد عہد دولت شاہ جہاں می آورد
 نکتہ ہائے تغز و رسک سبب می آورد
 راحت قلب و جگر آرام جاں می آورد
 باز در نگہ از مہنی لغت خماں می آورد
 بہت گلہائے تر از گلستاں می آورد

تفسیر کتاب موسیٰ علیہ السلام رسول کریم مصنف عزیز خلیفہ
حساب استماعی مصنف حضرت امام

نقطۂ جلوہ آمد و کار بہار کرد
ابر بہار آمد و چوں وحی آسمان
ببینیم بعد شیوہ طئے نغز
بیدار کرد سبترہ خوابیدہ را ہزار
تجوید کرد فاختہ لرزید شاخ سرو
استاد تو بہار ز اشکال گونہ گون
نقاش نامیدہ زیاچین رنگ رنگ
گویم چنانہ صاف کہ در قید آب و گل
آمد برون ز پردہ تقدیس شاہدے
بنمود چہرہ بظلمت شب گشت بکھنوف
مرد خدا کہ قوم زرہ رفتہ را، و گر
آں رہبر زمانہ کہ از شبہ و آل مشت
آں کاٹے کہ از نظر کمیبیا اثر
آں سرورے کہ بے مد و لشکر و سپاہ
مردے کہ قوم پازوہ و ناشناس را
افکند کاخ شرک بگفتار دل نشین

از شرق تا بغرب زمین لالہ ناز کرد
تا نید روح نامیہ نامدار کرد
در گلستاں شریعت گل آشکار کرد
بانگ نماز صبح چو از شاخسار کرد
تجوید گفت کبک تعالیٰ کہ ہزار کرد
شرح اصول ہندسہ کرد و گار کرد
دامان ہشت راہمہ نقش و زگار کرد
بر خلق جلوہ رحمت پروردگار کرد
کز بہر او زمانہ بسے انتظار کرد
افشانہ زلف بزم چہاں مشکبار کرد
فرماں پذیر و بندہ پروردگار کرد
چندی ہزار عابد شب زندہ دار کرد
خاک سیاہ را ز رکاب عیار کرد
آوارگال باویہ را شہر یار کرد
مشہور و ہر و تاج سر روزگار کرد
بنیادیں بد نعرہ حق استوار کرد

ہم ساکنان بستکدہ را گفت ای خذر
 یا ہر کہ نسبت محمد و لا استوارست
 یاد و ستاں نمود و فاجانہا رسا^ل تحت
 ایماں فرو و کفر اگر گشت سنگ راہ
 از فیض او و یار عجم گشت فیض یاب
 آب و ہوائے دہر و مزاج زمانہ را
 محوی تو گیتی کہ زنی دم بوسف او
 لطفش شکر کہ با ہمہ این وری فراق
 کہ در مثال گاہ بر ویا گئے نجواب
 سر یا یکتیب دل تا بصور شد
 شمس العلوم، خان بہادر، عزیز جنگ
 یعنی نجواب دید جمال محمدی
 رضی نشد و لش کہ کند خاص خوشین
 خادم گرفت و صفحہ قرطاس را بفن
 کہ حرف زو ز عارض تا باں گئے ز زلف
 گفتار را بسبب زلف و او طول
 تا شعر و ربندی و رعشای و جمال
 نازم بایں طلاقت حسن بیا کہ او
 ہم خافاں مے زوہ را ہوشیار کرد
 یا ہر کہ کرد و عہد و وفا پائیدار کرد
 بر دشمنان فرو و کرم شہر مسار کرد
 شد کہ وہ عہد م قوم اگر سنگ را کرد
 و زوات او زمین سب افتخار کرد
 با قوم حق پرست و گرسا زگار کرد
 او صاف خواجہ را کہ تواند شمار کرد
 از ما برید ہمد نہ از ما کنار کرد
 صدرہ نظر بطالب امیدوار کرد
 تسکین اضطراب دل مقبیلار کرد
 ہم یافت این عطا و سجا افتخار کرد
 سر بر قدم بہاد و دل و جان شاکر کرد
 اں نعمتے کہ عام بر او کردگار کرد
 از رنگ چین و بستکدہ نو بہار کرد
 گاہے سخن ز بسیل و گئے از بہار کرد
 چندانکہ در حدیث دہن اختصار کرد
 انداز و ناز قامت یا را اختیار کرد
 با شرح و بسط و ذکر سراپائے یار کرد

ہم ساکنان بستکدہ را گفت ای خذر
 یا ہر کہ نسبت محمد و لا استوارست
 یاد و ستاں نمود و فاجانہا رسا^ل تحت
 ایماں فرو و کفر اگر گشت سنگ راہ
 از فیض او و یار عجم گشت فیض یاب
 آب و ہوائے دہر و مزاج زمانہ را
 محوی تو گیتی کہ زنی دم بوسف او
 لطفش شکر کہ با ہمہ این وری فراق
 کہ در مثال گاہ بر ویا گئے نجواب
 سر یا یکتیب دل تا بصور شد
 شمس العلوم، خان بہادر، عزیز جنگ
 یعنی نجواب دید جمال محمدی
 رضی نشد و لش کہ کند خاص خوشین
 خادم گرفت و صفحہ قرطاس را بفن
 کہ حرف زو ز عارض تا باں گئے ز زلف
 گفتار را بسبب زلف و او طول
 تا شعر و ربندی و رعشای و جمال
 نازم بایں طلاقت حسن بیا کہ او

واعم بیان حلیہ زیبائے سطلے
 کفر است چشم حق نگر و پاکب ازرا
 حیفاست زلف زینت خسار و ستیا
 دور است از اوب قلب رحنائے یار را
 اما عروس نظم نہ آمد بحبلوہ گاہ
 بے امتزاج بادہ ویرینہ مثال
 ہر جا کہ ذوق شعر و سخن گفت آفریں
 پاس ادب خرد و فن ذوق شوق مدح
 دریافت مشکل صفت حلیہ رسول
 جائے شکست نیت گزار مروان پیش
 باو آفریں بہت مروانہ دلا
 اجزش دہ خدا کہ بوصف پیش

زید نہ بچوشتا بد چین و شمار کرد
 نسبت بچیز مستی و خواب کار کرد
 نسبت بہ اثر دہا و بہ انھی و مار کرد
 مانا بچوب سر و لب جو بار کرد
 زیور ز استعارہ نہ تا مستعار کرد
 جام سخن کہ بافرہ و خوشگوار کرد؟
 چین بر چین مذاق ادب گیر و دار کرد
 آل کمیت کو رعایتیں ہر چہاں کرد؟
 ہر کس کہ اندرین نظر اختیار کرد
 ایں راہ پر خطر نہ کسے اختیار کرد
 اول قدم نہا و ہمیدانج کار کرد
 و اماں نظم پر زور شاہوار کرد

"تصویر نور و حلیہ پاک رسول" یافت
 تاریخ ختم نامہ چو محوی شمار کرد

عہ مصنف موصوف نے مجھ سے دریافت فرمایا تھا کہ آیا میں ابھی وجہ بتا سکتا ہوں کہ فارسی گو اتنی شہرا گز گئے مگر
 کسی نے حلیہ مبارک کے متعلق کچھ کیوں نہیں لکھا۔ یہ اس کا جواب ہے۔ ایک مرتبہ مولانا شبلی ہوم سے
 نعت کے مسائل میں گفتگو اتنی تھی مولانا نے فرمایا کہ کیا تم کو عرفی کا وہ شعر یاد نہیں۔ جس میں کہتے ہیں عرفی مشابہ ایں نہایت نہ صحر است۔
 ہر شیار کردہ بروم نہایت قدم را عرفی نے جو کچھ کہا وہ حقیقت میں ہی ہے جس طرح نعت بھی ہے وہ یقیناً یہ ادب سے
 گری ہوئی ہے اسلئے بجا ایسی نعت لکھنے کے صرف دورہ و شریف پر اکتفا کر لینا بہت بہتر ہے۔

تفتیگر دیوان فارسی لوی محمد فصیح الدین صاحب الخطب فصیح

علامی محترم محمد مالک زاری

شاعری کندن جانست ہاک بدست
 یارب این علم چه علم است ہم این فن چہ فن است
 این چه صنم است کہ فرشتہ ہمہ رستا و غذا
 دین چه سود است کہ اجزش ہمہ نچ و سخن است
 خلق آموده بنواب است و سخنگو بہر شب
 در خم پیچ سخن را ہر ڈو گام زن است
 بہر یک مصرعہ جہتہ بوصف قد یار
 شاعر استادہ بیکاپے چو ہر چین است
 بہر شبیبہ زلفے کہ بدست و گراست
 خاطرش پیچ بہ پیچ است شکن و شکن است
 بہر وصف رخ تاباں کہ ندیدہ آکے
 جان او سوختہ چوں شمع میان لگن است
 بہر یکد از گوہر ز سحاب معنی
 چوں صدف بستہ زبانست کثادہ من است
 در پے محل لیلای مضامین، محسنوں
 گاہ آواز بہ نجد است و گہے درین است
 بہر شیریں بنجے بازوئے فرہاد و خیال
 روز و شب رنج کش و قیشہ زن کوہن است
 آخرای دروچہ در بوست کہ ہر لحظہ ازاں
 خاطر آزرده دل خستہ و جاں مستحق است
 از پس خوردن خوں جگر و دوہ چو اغ
 آنچه شد حاصل او سرزنش انجمن است
 یک بہ آستہ کہ در حق ہیں سادہ دلال
 قول "فنی وادی بھیمون" ز خدائے سخن است
 یک بہ انداز نصیحت کہ ہر این مشغلہ را
 نے بہ و تیاست بہا و نہ عقیقی اشمن است
 این چہ کار است کہ کھنڈ و ہزاراں متن است
 گرچہ رونق وہ این بزم بہ نو پیر ہتا است
 یک نفس است دریں کار گرفتہ ہمین
 گرچہ با قیش بہ ترکیب گل یا من است
 یک نواجہ کہ پرواز خیال است قدیم
 یک گل افشاں کہ بہتر است فلاں چو خوا

ایک زباں دانست گہر ریز کہ در گفت او
 میکشد شاعر بیچارہ بصد غصہ و حسم
 میکند غرم کہ زیں پس نکست میل سخن
 نیست آگاہ کہ اینجانتواں سبت زباں
 نطق انعام الہی ست دریں قول چہ شک
 گزنی قابل این قول بیاتما بر ویم
 آنکہ باشغل گرانپایہ بدیوان نظام
 شعرش از فرط روانی رواں افزوی
 طرز او دیکش و شیرین مذاق است سلیم
 عزم فرمود کہ آرد نبط بر گاہ ہنر

عیب جزایش تو ان لقی ہندش وطن است
 این ہمہ بادہ ناصحا کہ مردم فگن است
 فاضل از شیوہ ال شوخ کہ تو یونکن است
 تا طلاقت زباں است و زباں مردہن است
 سخن از عالم بالاست چہ جائے سخن است
 سوے علامی علامہ کہ مغز سخن است
 صاحب نام و نشان و صفات باطن است
 غیرت آب و ان لکش و عدل است
 فکر او تازہ و شاو اب کج مشق کہن است
 نظم خود را کہ نبط سلیم چو عقد پر است

جنت از بندہ محوی چو وکلا سال میح
 گفتش تحفہ علامی شیرین سخن است

نظم بہ نسبت تقیر سجدت حلیہ صدر اعظمی نجدت ہمارا چہ سیکندہ باشی
 در بزم سخن خواندہ شد

کہ سرخوش از مے جوئی یں یکد گرانہ
 رواں چو گرو پس کار رواں یکد گرانہ
 چو ننگری ہمہ پید مغاں یکد گرانہ

سخنوراں سخن یاوراں یکد گرانہ
 بہ جستجوئے غمزالاں دیکش معنی
 وہند جام یکے را از دیگرے گیرند

عہ نصیح جنگ عوم کا دیوان عزیز جنگ عوم المتخلص بہ دلا کے اہتمام سے طبع ہوا اور عزیز جنگ عوم کے اصرار پر یہ نظم لکھی تھی۔

زبان نغمہ ہر س زہم اگرچہ جدا
 عطاے ابر بہار و سخاے خواجہ ما
 میان او و کرم امتیاز و شوار است
 وفا از دست خود او از وفاست نام آور
 حدیث رفعت او از فروتنی پر سید
 کف کریم و دل را او بگاہ عطا
 جہاں حرص گدایاں و کیت زراو
 خدا در از کن عسر پادشاہ و وزیر

بوصف شاد و مگر ہمہ زبان یکد گرانہ
 سبحان خواجہ کہ روح رواں یکد گرانہ
 چو روشناس بنام و نشاں یکد گرانہ
 بچوان ناموری مہر سماں یکد گرانہ
 کہ ایں دو راویہ و استاں یکد گرانہ
 دو شہسوار عشاں بر عشاں یکد گرانہ
 دہن کشا وہ پے امتحاں یکد گرانہ
 کہ ہر دو آبد و گلستاں یکد گرانہ

سوائے محوی ناکام و نخت نافر جام
 کد ام و دست چنیں مہر باں یکد گرانہ
 قصیدہ بہ تمجیح قصیدہ بکر الابرار حضرت امیر خسروؒ

درد و درماں ہر دو وا ندر اختیار و لبر است
 نیست چشم آشنائے لذت پیش، مگر
 میروم اندر طلب لیکن نمی دانم کجا
 در خور تعظیم و تکریم است ہر فرد بشر
 نیست جز نام نکور انجیات جا و داں
 از پے ہر عہد باید یک خلیل بت شکن
 مرد بے رقیض است کم از لطف زو ایہرہ با

ہجرا و آشوب جاں وصل او جاں پرور است
 جوش مہر ش زول است شور شمشیر است
 بے نشاں منزل مقصود شو قہم رہبر است
 زانکہ ایں خلق خدا بر صورت صورتگر است
 ہر کہ واقف نیست زیں گشتہ چو اکندرا است
 زانکہ در ہر عہد قوسے یادگار آوز است
 التفات باغبان کمتر بخیل بے براست

میکند یک غنچه صد اسرار صفت اشکار
 کے تبارت کہے بیرون ز قسیم خدا
 وز روز رنگ بوہر رنگ گل یکد فترا
 تاز منیش زیر پاہ آہانش بر سر است
 اے جہاں ناوید بروا ماوی دنیا من از
 کایں زن بیباک را بے چہ قتل شوہر است
 باندہ از آشتی گر بر نہ آئی۔ شیخ زن
 بزند زخمی کہ از مرہم علاجش نہ ترا
 چہم را رہر دم تھر ز خط است
 شیر بعد از زخم خوردن بگمال شیر ترا
 دست بر گوارہ آئے کار ساز کشور است

ایں نولے خسروی محوی بہارنگے سر و
 کاں قبول خاطر اجباب معنی گتر است

قصیدہ

دلہم بدرد و زخم زرد و لب بفریاد است
 دریں حکایت اندوگین و جانف رسا
 شب مظالم و آہ ستم کشال یاد است
 زیاد بہت والاست گرو لے شاد است
 زہے فتوت فطری کہ جو ہر ذہن است
 بایں فتوت و بہت بایں ہوت و خلق
 بخواجه داد نہ دادن کمال میداد است
 بلند بہت و عالی مراتب و راو است
 نہ ہر کہ گوشہ دستار بلند گزار است
 نہ ہر کہ تیشہ سنجار اہناد فراد است
 نہ ہر وزیر عسکی شیر و ابن عباد است
 نہ ہر کہ رخت بصحر کشید مجنوں شد
 نہ ہر امیر من ابن زایدہ آمد

عہ یہ نظم ایک تاریخی واقعے سے متعلق ہے جس میں معنی نے جو کچھ کیا وہ اسکی فتوت اور بہت کاریں دلیل تھی۔

ہیں و تیرہ این پس مستیاد است
 گئے تسلط چنگیزیان بہ بغداد است
 زباں نغمہ سراگاہ وقف فریاد است
 ہر آنچہ بہت بر آدم زاد می زاد است
 کہ دستاں دراز و قاعے مایا دست
 بہ بلبلان چین این چہ جو رصیا دست

گئے بکام تو گرو گئے بکام عدو
 گئے حکومت بغداد و یانست بر عالم
 شاد و دست گئے بستہ است در زنجیر
 نہ از ستارہ بال است نہ ز چرخ نکال
 ازاں نگارستم پیشہ متیواں پر سید
 زباغ می برو و میکند اسیر نفس

بلتفت لب است نہ بلتقی ز حوزیر

ز بند محروم و ہوا ہر کسے کہ آزاد است

تضمین بعض اشعار قصیدہ کہ منسوب است امام زین العابدین علیہ السلام

بلغ سلامی روضۃ فیھا النبی المحترم
 شیر بکین بطحی مکان ہر عرب ماہِ محم
 من ذاقہ خیر الوری من کفہ بحر الصدم
 دار و پستاقاں نظر آنجشد بہ محتاجاں و دم
 طوبی لاہل بلدۃ فیھا النبی المحترم
 انوار ادو ہر مکان آثار او بر ہر قدم
 فی کل حسین قد مضی فی الحاما الجصل
 تا چون بجل فرش زمین چھندہ پیم
 اکرام لنا یوم المحرمین فضلا و جودا و اکرام
 یک غمروہ یک لہنری این زخرواں در عجم

گر گزری با و صبار وزے بہ اقصائے حرم
 غیث زمین غوث نماں حسین امین عون الماں
 آل کبیت آمد در جہاں شکل صورت آنری
 پاشد چشم تر گہر زریہ ز لعل لب شکر
 دار و ولہم صد چاکہما از بحر شہر مصطفی
 اسے شہر رشک گلستاں داری یا بلستاں
 در حیرت ہم اسے دلربا از تو جدا ماندم چرا
 خواہم کہ با ہم بعد زین بر جوان ریزہ ہیں
 اسے شہوار نازنین گزار مارا این حسنین
 صحرایی زمین العابدین ہر وہ پیراں تری

فاتحہ یازدہم شریف

حسب فرمائش خواجہ شاہ حیات اللہ صاحب مرحوم کے ازہمسا لکھا ہے

یارب طفیل حضرت سلطان لویا	نختم رسل، شفیع امم، شاہ دوسرا
یارب طفیل عصمت و اکرام نخستین	یارب طفیل عظمت یاران باصفا
یارب بہر فروزشی خلیل مجاہدین	یارب سجاں نثار می مروان کربلا
یارب بسور سینه شوریدگان عشق	یارب بہ آب ویدہ گریان اصفیا
یارب طفیل جاہ فقیران معتد	یارب طفیل مولت شاہان بے نوا
یارب طفیل رابطہ خواجگان حشت	یارب طفیل سلسلہ غوث اتقیا
چشمے بسوئے قوم تہہ کردہ و زگار	رحمے سجاں امت بے برگ بے نوا
از پافتادہ ایم و گرد ستگیر شو	گم کردہ ایم راہ و گریبارہ رہ نما
ہوسینہ راکشائش مہر دیدہ رہبر	ہر قلب را سکون دہ و ہر در را دوا
زور کدست بازوے شاہ دکن او	این کشتی شکستہ را راست ناخدا
توفیق جد و جہد کبے جد و جہد مرد	بے سود التماس بو بے اثر دعا
و انہم دعا نہ مسلک کار آگہاں بود	بہر ترک آل نذا و گر خاطر م رضا

صحوی خموش باش دعائے نکر وہ اند

دل داوگان قول "ضیفا بما رضا"

مخاطبہ بہ پیر و عزیز مولوی محمد رفیع کے لئے زیار حرمین شریفین

یہ تقبیل در شاہ نمودی آہن

ایکے از بہت دل باہرہ فیروزی و ہنگ

آنکہ بزود و بہ لائے آئینہ عالم رنگ
 آنکہ برہم زدہ تخبانہ زور و نیزنگ
 خاتم ارث ریل مصدر فرد فرہنگ
 جو ہر شس باعث خشننگی ہفت رنگ
 صد سحیات ابا خاطر رش و قہ چنگ
 حالت دیدہ توننا بہ فشاں و دل تنگ
 جگر از نشتر غمہاے علاقہ خوں رنگ
 وال اسوات کہ از او پائے عبادت رنگ
 بادایکہ اجابت بووش پیش آہنگ
 خواجہات لبکہ کریم است و سیرت ہرنگ

آنکہ بہت بہ الابد رخ مسلم نگار
 آنکہ در ہم زدہ آشکدہ شرک و نفاق
 حامی صدق و صفا حامی کفر و الحاد
 گوہر شس مایہ فرختگی چار گہر
 چوں رسی برور پاکش زمین خستہ بچواں
 زراں سپس پائے او پٹس زمین باز نما
 سینہ از تیر ستمہاے حوادث حجر روح
 وال سفاہت کہ از او دارا دشتہ شل
 پس دعا کن پے بھلاج و فلاج داریں
 می شود کار تو اے محومی دختہ خموش

دور از بندگی بندہ و دریں امر شتاب

دور از خواجگی خواجہ دریں کار و رنگ

مخاطبہ ببل پراز روستے زیارت مقام مقدسہ

در ہوا شس چو کبوتر پر پرواز کشائے
 اسے بیگ بال زدن پائے تو گیتی پھائے
 گرسوئے خاک شہیداں گراچی بگرائے
 گاہ و رک چو انوار گراں پایہ پھائے
 رہبر و ہادی ما بندہ مقبول خدائے
 سپس از اہت اشرفہ نواعہ رضی نمائے

ہد ہد شوق کجائی بجرم باز گراے
 چند باشی قفس آراے دل صد چاکم
 گاہ روکن سوئے شام و گبے سوی عراق
 گاہ قذیل خود از شمع مدینہ بفروز
 چوں بیابانی شرف بار بہ در بار کریم
 بہ ادب ناصیہ بر خاک ارادت شکن

کاسے گل تازہ نگوار قدیم توحید
ایکہ قہرت مثل صافحہ خستہ سوز
وے مسخائے فلک ہر تہہ اعجاز نماے
ایکہ ہر ت مثل ابر مالک آرائے
ہفت اجرام فلک بود ہنہاں رگہرت
لب توحید بیدار جمالت خنداں
چنداے ہر عرب باہ عجم زیر نقاب
مجموعی خستہ کہ از تست کش یا بنواز

یا یراں یا بطلب ہر چہ کہ خواہی فرمائے

اے رخت چہرہ کشائے چستانم
میدہ قامت بالائے تو یاد طوفی
وے لب ت روش اعجازت مریم
می کند چشم تو جاں صید بجرم
اے بروئے تو خط بندگی صبح ازل
دیدہ طاق بنطارگی روئے تو و ا
سہر حجاب بہ پایوسی ابروئے تو خم
جلوہ روئے تو یا جلوہ کوہ سینا
موقف کوئی تو یا قبلہ اہل عالم
حج ماروز کشیدن زہمہ عمرہ و قاف
صوم مالک ز کشودن زہاروزہ غم
کارناطون بگردہ سر تو از سر جاں
سچی مایر بکوئے تو ز سر کردہ غم
جاں شار سر تو چند کنی لا و نعم
من فدائے رخ تو چند کنی لیت و غسل
رایت حسن جہانگیر کشاید پرہم
وقت شد کوئے تسخیر دل اہل عینا

سارباں باز حدی خواں ازاں ناو شوق

در طرب آید و در وجد ز ند تیسر قدم

ترکیب بند بذر برشکال ہندوستان

دہر بارگ و بانو است کنوں	قیر گوں ابر بر ہواست کنوں
نغم نین مرغ خوشنواست کنوں	دنگلستان بجائے زاغ و بچن
دشت و کھسار پر صد است کنوں	از نوائے ہزار و خندہ کبک
عشرت ائیکڑو جانفزا است کنوں	آبشار چمن چوسا غرے
دلقریباست دلور باست کنوں	سبزہ نو چو خطا سبز خاں
منظر صنعت خداست کنوں	صحن گلزار و دامن صحرا
ہم کلاہ است و ہم قبا است کنوں	از گل و برگ شاخ عریاں را
برز میں لالہ و گیاہ است کنوں	بر فلک ابرائے سرخ و سپید
ابر آزادہ پاوشا است کنوں	بر جہانے کہ وقت گروا بود

مرحباً برشکال راحت جاں

جنڈا سے بہار ہندوستان

۲ ہند رار کوش جنال کردی	حسم بر حال ہندیاں کردی
وز تیب و تاب را ماں کردی	دور کردی ز ما سموم و تموز
دشت را صحن گلستان کردی	کوہ را مایہ دار نشو و منا
بر سر از ابر ساہباں کردی	زیر پار نختی ز سبزہ بساط
چار سو چشمہ بارواں کردی	از پے عشق نکال عالم خاک
جا بجاقوش پر نیاں کردی	بہر آسائش نبات نباتات

قصر را برکہ برکہ سازد و رود
 رود را کجہ بیکراں کردی
 از دل خاک گنج بکے نہاں
 بدر آوردی و عیاں کردی
 برکہ و دشت و برزن و بازار
 گل و نسری و ارغواں کردی

چشم بکجا کہ نقش بند بہار
 کرد اندر جہاں چہ نقش و نگار

ایر را باز بر سپن آورد
 باز گل را بہ آب من آورد
 ذوق دیدار حسن شاہد گل
 در دل شیخ و برہن آورد
 شور شاہی پیش جہت افگند
 خیل مرغان نعمت زن آورد
 مشک و عنبر جہاں جہاں پرشید
 گل و ریحاں سپن چمن آورد
 گر عرومک ز گل نہ رنگ گرفت
 از کجا سدرخ سپرن آورد
 چادر ہفت رنگ و سوزن
 چرخ بردوش خوشیستن آورد
 لشکر انبساط و فوج طرب
 بر عزم زنگیں شاہدان چمن
 بر عزم زنگیں شاہدان چمن
 یاد یار راں آب من آورد

اندریں نو بہار تو بہ شکن
 گر توانی بساط عیش فلکن

قصیدہ

ز نصف سال فزوں شد کہ مدسل "خادم شاہ
 بہ بندہ پیشی ارباب حل و عقد

یہ قصیدہ بہ سہروردہ اچھن پر شاہ داد المہام سہروردہ کی گویہ مدت میں اس وقت پیش کیا گیا تھا جب جناب شیخ کو کے کو
 خطاب ملا تھا۔ اور بھی ضمن میں اس مسئلے کے متعلق یاد دہی کی گئی تھی جو ایک مدت دراز سے ان کے پیشی میں تھی

بچے یہ پستیں آگے بے زباں اشارت کرو
 بچے بے بازو سے آں بند لہیاں اقلند
 ز نصف سال فزوں محی و دکاں بد
 گئے اسیر بلا ہائے محبس چو ہیں
 ز حبس خویش جدا ماندہ میکشد نالہ
 دلش تباہ ز اقرار ہائے بے معنی
 بد رو آں کہ رسد جزا میر نیک سیر
 جہاں فضل و کرم آسماں مہر و وفا
 جمال علم و مروت کمالی لطف و کرم
 ز آب جو دنیا کاں او بہر سر بہر
 خود او بعہد وزارت چہ کار ہا کہ نکرو
 چو دید قیصر مند و ستاں ارادت اد
 مثال واد کہ در قہمیش کنند فزوں
 خطاب و مرتبہ حکمران اعظم ہند
 بہ صدر اعظم شہ حکمران اعظم ہند
 مقرر است کہ آزادگان فی مہمت
 ز لطف خواجہ امیدم کہ حکم فرماید
 بہ بست سالہ خدمت گزاریم گیتی
 چہ پروماں عطا پاش رانکر و حیاں

و گر بکشتن آں سگینا ہفتوی داد
 و گر بگردن آں تیغ آبدار نہاد
 بہ گونہ گونہ غذا بست گونہ گولں بیداد
 گئے حریف جفا ہائے قلعہ فولاد
 ز خانماں شدہ آوارہ سیکت فریاد
 ز خش سیاہ ز الزا ہائے بے نسیاد
 بداد آں کہ رسد جزو زینیک نہاد
 محیط علم و نہر را جہ سرشن پر شاہ
 وجود فیض و قوت، رواں مہر و داد
 ز حسن سعی بزرگان او سخن آبا و
 خود او بعہد نیابت چہ داد ہا کہ نداد
 بہ استانہ شاہ دکن کہ قائم باو
 قرار داد کہ درق در او کند زیاد
 عطا نمود بہ تمغا و خلعت و ارشاد
 خطاب تازہ و اعزاز تو مبارکباد
 بچشن ہائے خنیں بندیاں کنند آزاد
 پے خلاص اسیرے کہ رقتہ است زیاد
 چہ سردراں کہ نہ کشت چہ خواجگان نہ
 چہ تنہاں کرم پیشہ را نداد بہاد

بے شیب بدیدم بے فراز جہاں
 ولیک باہمہ ترغیب نفس نطق مرا
 مدار مدح تو بروستی و ہم فسنی ست
 بد او گز نہ رمی خواجہ اینقدر چه کم است
 خدا نگاہ بدار و ترا ز کید زماں
 ہمیشہ دہر یاند ترا مطاوع امر

بے امیر جوان دولت و کریم ترا
 علو ہمت من شخصت مریح تدا
 اگر چه بندہ لفظ ناقص است تو استاد
 کہ ہم زبانی و فہمی معافی فریاد
 خدا بچھٹ بدار و ترا ز مکر عناد
 مدام چرخ بگرو و ترا بحسب مراد

خدا و ہ تو ہر انچہ از خدا خواہی
 چه از امور معاشن چه از امور معاو

قصیدہ کہ فرمائش جہاں شہناجنگ مختار اولہ اقتحار الملک محوم مغفور
 بتقریب لکروہ الحضر بنیدعا نوشتہ شد

لقد اجمد و گر کار با ماں ارم
 از پس حضرت محبوب علیہ الرحمۃ
 زانکہ بر تخت شہی جلوہ گرت می بینم
 رخ پر نور تو می بینم و میگویم باز
 چشم دابرہ تو می بینم و دائم کہ نظر

دست بر شاخ گل از شاخ بد آمد ارم
 می توان گفت کہ مشب دل شاد ارم
 با سرو ساز کہ من یاد ز شاہاں دارم
 چشم بد دور نظر بر متا باں ارم
 بر قرآن مدیکہ وزہ کہ یوں ارم

عہ سرمدار اجمد باشی اس علیہ میں شریک تھے۔ و نام تھے کہ حبیب نظم و اب صاحب محوم نے یہ کورسائی تو بڑی توفیق ہوئی۔
 ایک صاحب جو میرے پاس بیٹھے تھے انھوں نے جھک کر میرے کان میں کہا کہ تو اب صاحب کی نسبت تو بھی یہ نہ سنا تھا
 کہ وہ شعر بھی کہتے ہیں میں نے ہر کہا کہ ان کیلئے شعر کمال نہیں کیونکہ ان کی پیشی کے منظم چھے شاعر ہیں تو اب صاحب محوم تو ان کی نسبت بھی اس علیہ
 ہوئی، بقدر خوش ہو کر مجھے اپنی خوشنودی ایک بیت لکھ کر دے تھے وہ شعر یہ تھا: تمام جو میں یہ کیا تھا، جہاں جو جہاں کی بگو مجھے علامہ شہناجنگ
 الکر برعکس ہے۔

لگو رہا پس ادبِ نصرتِ قیادِ جمال
 روز و شب دیدہ بیدار تو حیرانِ ارم
 لطف بر جان بند فراوانِ کوی
 بیش کن بیش کہ ہمیں دعا و ادا ارم
 بر عطاء گہر لعل شہانیتِ عجب
 گزریاں را بد بخت گہرا نشانِ ارم
 گرنہ اکرام تو اسے شہ و گرم کرو جاں
 چوں یہ پیرانہ سہری و جوانانِ ارم
 از چہل سالِ نوزد آگہ من بند بجا
 خدمتِ جد و پدرِ گرم و این باقیِ عمر
 نقشِ ثانیِ بے دردِ صرقتِ نقشِ اول
 افتخارِ ہم نہ ہیں بس کہ من ہو ضعیف
 از چہ وجود تو بریں مسئلہ برہاںِ ارم
 اتسابے بدر چوں تو سلیمانِ ارم

میکشم پیش تو این تہنیت سالگرہ

ہم پے عرضِ عادت بہ نیرواںِ ارم

قصیدہ تہنیتِ عطاءے اختیاراتِ سبحانِ اُمیرِ یوسفِ لیثیٰ علیہ السلام

حسابِ یاسے حجبی میر فرزا زین صاحبِ جوہرِ ندیم و معتمد

جنابِ نواب صاحبِ روح الصدق

سحر این تہنیت آویزہ شد گوشِ غزراں را
 کہ شد مہر سلیمانی و گرد دست سلیمان را
 شمیم یوسفی چشمِ جہاں را میکشد روشن
 نوید مہر فرازی میدہد در حستِ دلِ جاں را
 مشو شرمندہ گز نامِ بزرگانست شرفِ بخشد
 بہمتِ کوشِ تابشی شرفِ نامِ بزرگان را
 گہر ہر چند در بازار از کانت نام آور
 تو باش آن گوہر نامی نام آور کنت کلان را
 چو دہم دستگردنست اعزازِ نیا کانی
 تقدیم بر ہمہ نامست نام دستگردان را

عروج کا رخو و ایجا بندر دست و داری
 خدا داد است این عقل و شعور و دانش و پیش
 و لے با این همه دانش و تکمیلش مشو حال
 پے نظر جہاں حکم است از دارندہ گردو
 فرو شویند جبر و جہل را از صفو ہستی
 حکیمان را نگہ دارند بر تخت جہانگیری
 برفت عہد جہالت بر جہاں شد حکمت
 تحصیل کمال است از تہذیب نفسانی
 از خواہی کہ گیرد نام تو اقصائے عالم را
 بہ داد جو از مردی بد او دل خورشال
 جائے عمر و دین کن ہیں شاید ترا محومی

درین شکل ہمت گزینی نہ ہر متر راہ کیوں دیا
 ہزاراں شکر باید کرد بخششہائے یزدان را
 خصوصاً ایوں کہ تشریف تو ہی دندہ و اوں
 بگردانتہ بر آئیں تو گردوں گردان را
 بآریند از علم و ہنر اقصائے گہیاں را
 ز تسلیم جہان بینی برورانتہ نادان را
 گرفت از چار سو علم و عمل میدان امکان
 شرف کنوں اگر حال بر انسانت انسان
 بدل جاہد مسافر را سجاں پرور سخندان
 بزن طبل جہانگیری مستحکم غریباں را
 نصیحت عرض کروں دادن پند اقطاں را

بایں تدبیر و دانائی بایں خوبی و زیبائی

ز چشم بد نگہ دار و خدا یوسف علیہ السلام را

قصیدہ بہ نسبت صحت یابی سر ہمارا چہ سن پر شاہ کیغیہ باشی بایں مدد اللہم
 سرکار عالی شاکلہ

اے شمع بزم لطف رخ پر ضیاء تو
 عذوقار علم ز غرور و قارست
 در صحت تو صحت ملک است مستمند
 تو شاہ را یح و زمانہ ترا مطہر
 پیدا نشاں ہر دو فایز لقاے تو
 تدبیر و راے ملک ز تدبیر و راے تو
 مضرب شفاے مملکت اندر شفاے تو
 تو در دعائے شاہ جہاں دعائے تو

دارائے عدل و انصاف و نظام ملک
 یا غمرازانہ زبانا فیض او
 بالہ زیں بچہ پر فرس و خدا لگا
 رخشاں لوائے غر و شرف برکلاہ او
 اسلام سربلند ز نوک شان او
 او پاسبان ملک خدا پاسبان او
 ہموارہ فضل از او پاسدار او
 اں را کہ خود تو بلج کنی و صفیہ عالیشان
 بسیار سال طبل شیر از پیش تریں
 "اے درجائے عمر تو خیر جہانیاں
 "خاص از برائے مصلحت عام ریال
 آنکس کہ نطق او در دو طبع سخن سرائے
 لطف و کرم ز دست دعا و ثنا ز ما
 ذوق سپاس بر ذرہ بستم عنال بلج
 تا در چین و بگل و نسری از خوا
 تا بعد شام صبح شود و بعد صبح شام

فرمان پذیر اور و فرمانروائے تو
 کشت امید سیر زار سخائے تو
 تاز و زمانہ بر گہر ہے بہائے تو
 تا باں طراز علم و ہنر بر قبائے تو
 ایام آرمیدہ بطل لوائے تو
 تو تھے خلق خدا از ہمائے تو
 و ایم نگاہ دار تو لطف خدائے تو
 بیرون ز حد و سمعت تحت سرائے تو
 گویا کہ این و شعر سرود از برائے تو
 باقی مباد ہر کہ سخا و اہل قبائے تو
 نیشیں کہ مثل تو نہ نشیند بجائے تو
 در حیرت ہم چگونہ نہ گوید شنائے تو
 تحسین زر و زکار ز زرداں خزانے تو
 مستانہ میروم بہ ہوائے دعا تو
 یارب شکستہ باہ گل مدعائے تو
 مقبول بخیر باد صباح و سائے تو

از حجوی نسرہ چیں مدح و لپذیر

نشنید کیچ خواجہ را اینجا سوائے تو

ترکیب بند

اثر از قدیم چه جوئی سخن از بقا چه اتنی
 ز جہاں فغانہ بنی ز فنا اماں نہ یابی
 اگر ایں جہاں بماند و گرایں جہاں نہا
 بجائے چشمِ عبرت بسے زنگاں نظر کن
 چہ ستارہا کہ بینی ز مدار خود فتادہ
 چہ شکوہ ہا کہ یابی نشکفتہ و فسردہ
 چہ قبیلہ ہا کہ بینی بسلاسلِ علامی
 چہ دیار ہا کہ یابی پس از انتہائے شہرت
 پس دیدایں تماشا چہ عجب ز راہِ عبرت

ہمہ عالم است حادثہ ہمہ حادثہ است فانی
 اگر شش جدید گوئی و گرشش قدیم خوانی
 برست ہر دو یکساں کہ تو جاوداں نہائی
 کہ و گرشش نہ بازی بدوام ز ندگانی
 بعضیض تار خاکی ز فضا سے آسمانی
 رخ نامیدہ آسردہ خشک زعفرانی
 پس زور ملک گیری پس شور حکمرانی
 شدہ و شناس عالم بہ نشان بے نشانی
 بجہاں و کار بارش اگر استمیں فشارتی

چو ترا براہِ حکمت دل و دیدہ رہبر آمد

ز فغانے خویش عالم تہو دستاں آید

چہ دیار مصر و یونان چہ بلاد ہند و روم
 خبر یکہ جمع و فترت سیہ دلی نہ گوید
 چو نقوش پائے رہرو ہمہ خاشخاش اند و گویا
 رخ قصہ گوئے خستے پدے کند ہو پیا

۱۲۲۲ء میں یہ نظم اس خیال سے شروع کی گئی تھی کہ دنیا کے ان تمام مشہور شہروں کا تذکرہ کیا جائے گا جو ایک
 زمانہ میں نہایت آباد اور بڑے عروج پر تھے مگر اب وہ بڑی بے ٹھیکہ اور وحشت انگیز ویرانے میں ہیں۔ یہ زمانہ ایسا تھا کہ سرکاری کاموں
 سے سڑاٹھانے کی ذمہ داری تھی۔ یہ وہ بندہ ہو کر رہ گئے تھے۔ اتفاق سے ایک پرانی کاپی میں نظر پڑی اور جب نقل کر دی گئی اس سے
 وہی لوگ خطا ٹھاکتے ہیں جو ابال کی تاریخ سے واقف ہیں۔

چه خزینه ہائے عبرت کہ شاد است بال
 ز عروغ شہر زریں ز فروع بخت جاہش
 ز چہار و انگ عالم بر بند بادام
 ہمہ آتیا بدیش ہمہ سوریہ بنا مش
 مگر از غرور و نخوت نگر از وفور نعمت
 روش زمانہ نگر کہ بہ قوم حملہ آور
 ز بقاع سیم راحی ز قلاع بخت نصیبی
 چه در وہب و یونہش چه برون سر طیش
 چه عراب ہائے چو میں چه ذخیرہ ہائے ژوین
 چه منارہ منظمہ ز منظمات عالم
 ہمہ خستہ و شکستہ ہمہ رفتہ و گزشتہ
 ز معاصرین دیرین ز معاصرین پیشین

چہ نمونہ ہائے عبرت کہ نمودہ است تنوا
 بہ تن زمین تزلزلی بجاہل بیاست خوفا
 ز کتا و ملک دشمن ز فرار فوج احد
 ہمہ ایلیا غلامش ہمہ کلدہ یاش مولا
 بزوال ملک منجد دل و نیاں دانا
 گجے حملہ بر سکنہ ز گجے فتح یاب دارا
 چه اطا قہائے رنگیں چه وثاقہائے زیبا
 چه تصور از جہتہش چه مناسبت دل آرا
 چه حصار ہائے سنگیں چه جدار ہائے پہنا
 چه حدیقہ معسوق ز عجائبات دنیا
 ہمہ تو وہ ہائے خاکی ہمہ پشتہ ہائے خفا
 بہ خراہن فرات نعلیں و گرے نساہد بر جا

بفراق بزم الہم غم بے شمار دارد

تن عرش دار دارد دل بقبر دارد

قصیدہ

جاں در تن آل نقش نسیم سحر انداخت
 این ز مژدہ صد غلغلف سال و فراداخت
 در جوش نشاط آمد و دو دگر رانداخت

نقاش بہار آمد و نقش دگر انداخت
 بلبل بچین برد مگر نام "شہر زریہ"
 یارب چه فنوں بود درین نام کہ جانم

معہ گولڈن سٹی بال کے دارالسلطنت کا لقب تھا۔
 معہ سیرٹیم فریزر انجمنی نے ۱۸۵۰ء کے عذر سے پہلے دہلی کے کشتہ جینٹ گورنر جنرل تھے۔ انہوں نے مولف کے جدِ چچ

ساقی زخمی یاد حریفان گزشتہ
اندیشہ برابر و بدہلی و فسر یزر
گفتہ کہ نہ این شایخ ہماں نخل بلند است
گفتہ کہ این دودہ ہماست کہ بر خسلق
این دودہ ہماست کہ در حضرت دہلی
بر رسم نیاکان خود ہم دخت فریزر
آں پنج ہر براں کہ بہ سہ روز بانداخت
ہر زخم کہ زو بوجہفت زخم قضا زو
جراح زماں دخت ز حیا و طبیعت
زو بوسہ پدر گاہ براں ساعد سیمیں

یک جام مین داد و مرا بپیر انداخت
یادش بدہم ہمہ شیر و شکر انداخت
کلاں و بر جہ و پدر من شمر انداخت
بکشا و عیش و بد اماں گہرا انداخت
در بزم گل افشا ند چو در بزم ہر انداخت
در دشت ہر براں شد و شیراں انداخت
گویند کیے راز و گر خوبتر انداخت
ہر تیر کہ انداخت بطرہ قدر انداخت
چاکے کہ گفتگوش بدل جانور انداخت
کہ چشم براں عارض شک قمر انداخت

بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ ، اور والد ماجد کے ساتھ سید احسانات کے تھے اور یہ دونوں حضرات ان کے مہتمم علیہ اور
دفتر کشمیری کے سر مشہد دار تھے۔ ۱۹۱۴ء تک سر اٹورٹ فریزر حید آباد کے رزیڈنٹ اور مشہد ایک فیلڈ سربکار عالی کے مہتمم بالذرا ہی
تھے۔ سرفریز ضلع حاصل آباد میں شکار کے لئے گئے، عادل آباد میں اس زمانہ میں فریزی قطب الدین احمد (قطب یا جنگ کے ہم)
میر سے چچا زاد بھائی تعلقہ دار تھے، شکار کا تمام انتظام انہیں کے متعلق تھا۔ شکار نہایت کامیابی کے ساتھ ہوا۔ سنجہ اور خاطر اور یوں
مشہد ایک فیلڈ سربکار تھے کہ اس فریزر نے تین دن میں جو پانچ شیر مارے ہیں۔ اس کے متعلق کوئی نظم لکھی جانی چاہئے۔ فریزی
قطب الدین احمد روم نے مجھے لکھا کہ رزیڈنٹ صاحب سے کسی مرتبہ گفتگو ہوئی معلوم ہوا کہ وہ ملی کے سربکاروں فریزر انہیں کے خاندانی
بزرگوں میں تھے۔ میں مشہد ایک فیلڈ سے وعدہ کر لیا ہے کہ نظم کا انتظام بھی میں کر دوں گا اس لئے بھائی صاحب براہ مہربانی چند اشعار
خوش خط لکھوائیے اور آئینہ میں لگا کر مشہد ایک فیلڈ کے پاس بھیج دیجئے جسے فریزی قطب الدین احمد کی خاطر سے یہ نظم

ماہی شہسنگے خواند و عرق راز جمیں چید
 گرشاہ باو داد و گرخصت پنچیر
 و اللہ کہ این دسترک چاروہ سالہ
 تو عے کہ چنین دستر مردانہ بزاید
 اجنت گے گفت و کلمہ راز سراندخت
 نسل ہمنہ شیران دکن و رخط انداخت
 صد و قمر مردان شکار از نظر انداخت
 آں را کہ بہم برز و دواں اکہ برانداخت

صحوی کہ نمی داشت سرو ساز نشانی

زین نظم گرانمایہ بقدرش گہرا انداخت

نظم کہ حسب نواب و جدیدین صاحب
 گفتم کہ حسب نواب و جدیدین صاحب
 گفتم کہ حسب نواب و جدیدین صاحب
 گفتم کہ حسب نواب و جدیدین صاحب

داوہ پودند خواندہ شد -

برچمن ابر بہاری میرسد
 گلستان را آبیاری میرسد
 بلبل شوریدہ رافتہ مانبری
 شاہ گل را تا جداری میرسد
 ساقی آبکش در میخانہ را
 باز دور میگاری میرسد
 "بادہ در جوش است و رندان منتظر"
 خیر وقت ہوشیاری میرسد
 مدتے مخدوم بودی حالیسا
 نوبت خدمتگزاری میرسد

بقیہ حاشیہ گذشتہ - نکھی گئی اور انکی خواہش کے مطابق مشر و یک فیڈ کے پاس بھیج دی گئی۔ برطریہ صوفی نے
 مشکر یہ کا خط بھیجا اور ایک ہفتہ کے بعد خود مس فریزر کا ایک لبتا چوڑا مشکر یہ کا خط آیا جس سے منجھ اور اموا
 کے یہ بھی پتہ چلا کہ میری قسطیں اردو زبان میں ہے۔

عہ یہ نظم اس وقت لکھی گئی تھی جبکہ مسٹر کی مالگیرنگ میں انگریزوں کی حالت کچھ اچھی تھی۔

پر خشم این تیبض بیماری میرسد
ورنہ کارمشان بیماری میرسد
حاجت شب زندہ داری میرسد
از کمال بردباری میرسد

خدمت مخلوق کن تا دست تو
از ہجوم ستندال رو پیچ
بہر خواب راحت خلق خدا
تا در مقصود مرو تا حججو ۔

شاہ مارا شہر یاری میرسد
این بہم از نخبہ یاری میرسد
این ہمہ از خاکساری میرسد
ادعائے شہسواری میرسد

میرسد ہر شہر یاری از او
شوکت شاہانہ، درویشانہ خلق
سر سرازری، سر بلندی، سوزی
یچہ تازے را کہ گید و فلک دل
شاہ میداند کہ در تنظیم ملک
میزند مردان کاری را حلا
بارگاہ اصغی را زین صد
بر عنبریاں سایہ پروردگار

قوت از مردان کاری میرسد
بانگ لبیک از چہتاری میرسد
مژدہ صد کامرگاری میرسد
بہ غریباں فضل باری میرسد

شاہ ماعشماں علی خاں زندہ باد

دین نظام سلطنت پائندہ باد

نعت سرور کائنات

بے نوائے وحی یسکن ساز بے آواز بود
اسچہ از حکمت نہاں پر پردہ ہار از بود
زاتکہ روح خواجہ باروح الامین مبارک بود

گرچہ فطرۃ در پے اصلاح از آغاز بود
کرد یک امی حیاں منشاے تخلیق جہاں
بود براونکشت آغاز و انجام جہاں

خود وجود او کرامت کا راز و اچھا زبوں
 لیک بالآخر ازاں پرواز میں شہباز بڑ
 درہمہ بزم جہاں صحت از و سرافراز بڑ
 ہر کہست سے باخوش بت لہناز بڑ
 عابد شب زندہ اور وقار چاہناز بڑ
 ہر کہ از سودائے عشق مصطفیٰ صحت بڑ
 نعرہ اللہ اکبر خوشتر آواز بڑ
 تا دم جمیت بر رخ ما باز بڑ

ہر تصدیق رسالت حاجت بجز نداشت
 و اچھا بستند صیادان بر آتش بار
 از پس تسلیم حق ہر فرد قوم سرنگوں
 کرد ترک بت پرستی تو بہ از شربت عام
 از رفیقانش چہ پیروی کہ ہر یک نہیں گویہ
 ہر جہیں از سجدائے بتگی با آب و تاب
 یا و ایامیکہ ہر قوم در ہر بزم و رزم
 سطوت مشاہد عالم سداہ مانند

کے شود خاموش محوی از مدح ناطقے

آنکہ بزم نطق را سر مایہ صد نماز بود

حضرت فاروق اعظم

(بیم نجم ۱۳۶۵ھ)

اسے فاتح اسلام صفا کیش و فاکوش
 تا تیر و حائیک کلبہ بود نبی و نوش
 بانعرہ تکبیر نشد کعبہ ہم آخوش
 ہر گاہ کہ حشر چہ عدل تلخ بزد و جوش
 ہر راسے تو با حیی خداوند بزد و جوش

نامت تو اندکند اسلام فراموش
 در حق تو گفتند کہ امروز عیاں گشت
 تا قوت عزم تو نشد معرکہ آرا
 گر دید بیک سمت کف ظلم و ضلالت
 ہر کار تو بر رسم و رکھش بزد و پا

عہ ان ترمیموں کی طرف اشارہ ہے جو رسول کریم کو اس غرض سے دی گئی تھیں کہ آپ اشاعت اسلام سے باز رہیں۔

عہ دوش زدن پہنچ دہو ہفتی شدن۔

از جرات تو بود کہ یک مشت خمیہاں

شستند مظفر بجز انماں تن و گوش

از ہمت تو بود کہ مرداں پیادہ

رفتند پے جنگ سواراں زرہ پوش

از دید بہ قیصر و ز صولت کسری

در دل نہ ہراس آمد و نہ رفت ز سر تو

بود از نفس سرد و دل گرم کہ روی

تبخانہ بہم برز وہ آتش کہ خاموش

قالین بہاریں ہر پردہ و سیا

شد دست خوش خاک نشیناں پوش

در عہد تو بستند در بادہ پرستی

ساقی نہ بجا ماندا نہ میخانہ نہ می نوش

حقا کہ بایں ضبط گرانبار خلافت

جز دوش بند تو نہ برداشت دگر دوش

تلفتند کہ زین قصہ پارینہ چه حاصل

گفتم نتواں کرد چہیں قصہ فراموش

در صحبت امروزہ گراں ذکر خطا بود

عذر ہم پزیرید کہ مستمزمے دوش

یکجہتی این قوم و جہانگیری اسلام

خواہم ز خداوند عطا بخش من خطا پوش

بر تو نشود عظمت فاروقی ہویدا

تا بر سخن محومی حق گو نہ ہی گوش

عزل

طرح " این بزم یادگار ز شاہ بخوار است "

ہر جانست مبتلائے تو ہر قلب مضطرب است

سوادے عشق تست کہ اشقتہ ہر رست است

العام تست ہر چہ بعاشق میسر است

سوز و گداز و درد و محبت نیاز و عجز است

ازتست فیضیاب لب خشک و چشم تر
 بد دل بشوز عشق کہ این رسم و لفریب
 دیدہ است شان در صحبت نشان عشق
 بشنیدہ است شیون دل از عروس ہند
 در شورش و کشاکش گیتی طفیل عشق
 در مشکلات ہمت مشکل کشا طلب
 مردان حق پرست تداوت دقت ہند

باراں سحاب فیض تو بر خشک ہوا تراست
 منظور و برگزیدہ ہر قوم و کشور است
 ہر آنکہ شیر خوردہ ز پستان ماوراست
 کمال نوحہ گر نبش جو نامرگ شو ہر است
 بر پانظام چار گہر ہفت ختم است
 موجود حیدر است بہ ہر جا کہ خیمہ است
 در گردن ہریرہ دلال طوق زیور است

خلوت سرای عشق بد و جلوہ گاہ حسن
 ہر آنچہ پیش ما پس بیجا گزاشتند
 یا ہم چہ سال نشان رفیقان فستکال
 مروند و نام زندہ بعالم گزاشتند
 شیرازہ بند جمع اہل سخن نامند
 افسردہ گشت خاطر و بے نغمہ گشت سائ
 گویند اہل دل کہ ترا در بر است یار
 گشتار سر و جھوی محزون نہ کرد گرم

این دل کہ یک خواب بے بام و بے در است
 این خاطر خرمین دل در دہر است
 از گرد کاروان والی رہ کدر است
 باز ندگی نہ مرگ کریاں برابر است ؟
 صحبت شکست یافتہ اشعار تبر است
 بے ساقی است محل بے بادہ ساغر است
 این درواز کجاست اگر یار در بر است
 بزمی کہ یاد کار ز شاد بخور است

شکر یہ سر جہاں آئین سلطنت کے مجموعہ کلام نعتیہ وغیرہ میں فرستادہ ^{۱۳۱۵}

دی خواجہ بن بندہ کتابت بفرستاد
 آل تحفہ کہ از لطف کے پانہ عطا کرد
 توقیر من بندہ بغایت برستاد
 جانم پشاد آمد و صد شکر ادا کرد
 بر جان شاد خواں رسولی کہ مرورا
 بر نطق شاد گوئی فصیح کہ منطق
 بشرطی حاکم کے جہاں
 زین مباح کاوشکش ختم رسد
 بر منزلت مشرب لائے خود افزود
 پیغام محبت بطریق برستاد
 آل بادہ کہ جو شید ز سر گرمی فکوش
 آل مے کہ ہر یک مہاں نشہ بخشید
 دریافت کہ بیمارم و دارو بہ کلورخیت
 مستم از اں بادہ پر شور کہ ساقی
 ہا خوردہ نگیرد بر این جام کہ محوی

ہم چند مجلد ز عنایت بفرستاد
 دال نامہ کہ از راہ مودت بفرستاد
 قدر من مسکین بہ نہایت بفرستاد
 نطقم سحر و شش آمد و رحمت بفرستاد
 بر خلق خدا آیہ رحمت بفرستاد
 جانے بہ تن نطق و فصاحت بفرستاد
 از کج ضلالت بطریق بفرستاد
 زین نعت کہ او نذر رسالت بفرستاد
 بر پاکی آئین خود حجت بفرستاد
 بر ہاں صداقت بہ شریعت بفرستاد
 در ساغر نور نخت حکمت بفرستاد
 آل مے کہ کن قطرہ کفایت بفرستاد
 دانست کہ رنجورم و شربت بفرستاد
 خود خورد بہ ارباب محبت بفرستاد
 بنوشت بہ عجلت بہ ارادت بفرستاد

قطعہ خیر مقدم و تبریک نشان و رہا تا چو شوی (کاروشن ٹیل)
 بہ چہ راجہ سرشن پر شاہ بکینہہ باشی مدد المہام عطا شد
 ۱۳۴۱ھ

لے لے اکھڑا ہمارا جہا دورا ز سفر بارہمین وسعدت بطن با آزاد
 آمد و رفت بزرگال ہمہ خیر است و فلاح بصد اکرام برفت بصد غم از آمد
 ہمرہ شاہ بدر پادشاہ برفت بہ نشاں شرق تازہ سرور از آمد
 این نشان و مبارک بدیوان شتر ہست و سیاچہ کہ تابندہ بہ غم از آمد
 سیر و تفریح و زیار ہمہ خوش بود و ولے خدمت خلق از رخ شتر و حمت از آمد
 خاصہ این وقت کہ مخلوق خدا مضطرب است از بلا کال نجد خانہ بر انداز آمد
 خلق را شاد کنج اوبدہ دست بگیر کال صفت یا صد نازش و صد از آمد

راز این مستی ہو ہوم ہمیں بود کہ گفت

محمی خستہ کہ دانندہ این از آمد

خیر مقدم علی حضرت سر چہ راجہ از سفر کلکتہ منجا دارالترجمہ
 ۱۳۴۶ھ

سرور دل است جاں ماشاد از مقدم شاہ و حضرت شاد

۱۔ یہ پہلے طاجون کا زمانہ تھا جبکہ بعض ایام میں لموات کی روزانہ تعداد سات سات سو تک پہنچ گئی تھی۔
 ۲۔ یہ وہ زمانہ ہے جبکہ ایک جہوت اپنے ذاتی اغراض سے یہ چاہتی تھی کہ جو کچھ اراالترجمہ پر صرف ہوتا ہے وہ اس کے
 حوالہ کر دیا جائے اور یہ ہر شے توڑ دیا جائے۔ اس پر سی کامیابی تو نہیں ہوئی مگر ایک بڑی رقم اس سرشت کی اس کے ہاتھ
 سے نکال گئی اور اراالترجمہ کی اس وقت (۱۳۵۶ھ) یہ حالت ہے کہ اس میں ترجمہ اور تین ہی ان پر چھ دیار میں۔ تاہم وہ گانہ نظم اور نظم۔ اس سے
 بہتر اور کیا انتظام ہو سکتا ہے۔

۲۷
اے خادم بندگنا تعالیٰ

دسے خواجہ بندگناں آزاد

ازتست جہاں جہاں ویراں

صد عقدہ پیچ پیچ دولت

دست تو بیک کر شمر بکشاہ

گزار کہ ناگہاں بہ افتد

تو صاحب نعمتی او انکن

شکرا از نعمت خدا داد

دانی بکھیں زویر گاہا ہند

بیدا او گراں بفسر بیداہ

انست دعائے ما غریباں

عسر تو در از خانہ آباد

خیر مقدم جناب ہمارا جہ کشن پر شاہ بیکناہی لہر شکر گری غیرہ دور

صدائے مرغ غزلخواں زہر کنار رسید

و زید باد صبا شروہ بہار رسید

نوائے فاخند از سر و جو بہار رسید

کشید ز نر ہما عنذ لیب از گلبن

ہراں الم کہ ز طغیان انتظار رسید

بعیش کرد و مبدل نوید مقدم دست

کہ ابر قسبض ہمارا جہ و جلد بار رسید

زمین شعردگر بارہ سبز و رنگیں شد

کہ قدر روان سخن ستا و نامدار رسید

سخن دگر سر عزت بر آسماں افراختا

کہ بخت خادم و اقبال پیکار رسید

رسید کو کبہ عزتیں بایں انداز

زبان بستہ محوی دگر رواں گردید

زبان چو گشت رواں شعرا بدار رسید

شاو آمد و دروکن بہاراں آورو
صدماہیش بہاریاں آورو

از گرمی جس بود دہما بگد از
خود آمد و در رکاب باراں آورو

نظم

بیابہ بزم رخ و دستاں منور کن
واں نسروہ ماگرم ز آتش تر کن

چو چشم داری و چشم روشنی اری
تمیز و خرف و در میان گوہر کن

نہ آب و خاک بکار آیدت نہ آتش و با
عذر ز صحبت این دستاں خود سر کن

گزر ز قعدہ ہارتوں رشید و برکیاں
فسانہ ستم این زمانہ از بر کن

ز بندہ پرورش بندگاں چو اری چشم
نظر بسو سے خداوند بندہ پرور کن

شمار بڈل و حطائش اگر ہی خواہی
بیابہ تیرہ شبان و شمار اختر کن

چونیت چارہ ز تر دامنہ تراحموی

ز آبدیدہ عذر و مذاشش تر کن

روشنی دیدہ و انشوری
مرد یک چشم کرم گستری

عہ گرمیوں کا زمانہ تھا گرمی شباب تھی جس دن سر جہاد بہ سفر سے تشریف لائے اس دن اتفاق بارش شروع ہوئی۔ اسی کی طرف اشارہ ہے یہ سلسلہ کہ واقعہ ہے۔

عہ یہ نظم ایک دوست کو بھیجی گئی تھی۔

عہ مولوی سید عبد الغزیز صاحب سابق صدر الہمام عدالت نے پہلی مرتبہ ڈاکٹر متھرا داس کو پنجاب سے بلا کر غزما کے آنکھوں کے دن کیا سیکھ گیا تھا جس کے سکڑوں نامیاد بنیا ہو گئے اسکے بعد سے سرکار عالی میں اس کام کے لئے ایک مستقل ادارہ قائم ہو گیا ہے۔

سید والا گھر عبد العزیز
 چارہ گر کوری بیچارگان
 ماحی این بیج ز نخت بلند
 بے بصراست بصارت از او
 شکر حکیمے کہ حکمت نہاد
 مت خالق کہ ز مخلوق خوش
 خاصہ بہ انساں کما ایشا حست
 درد و جہاں یار و معینش بود

نامور دودہ پھیری
 شہرہ عالم بہ نظر پوری
 بانی این خیر بہ نیک اختر
 راہ رواں راست از او پوری
 روح کرم در جہد عنقریب
 داو بہ انساں کما ایشا حست
 دولت میں عزت نام آوری
 فضل خدا و کرم داوری

نظم

رنگ گل آب چمن، فیض صبا می بینم
 لشد اکھ کہ در بزگ عیش و نشا
 نماز چشم بد آیام گزندے زرد
 گنج در گنج و عالمے خلایق باہست
 چند سال است کہ از دست جنت کار فلک
 بر رخ خوب تو آثار شفا می بینم
 باز در صدر ترا جلوہ نسامی بینم
 گرد تو دایرہ حفظ خدا می بینم
 روز و شب بہر تو خلقے بدعا می بینم
 یا تو ایخواجہ چہ گویم کہ چہا می بینم

سہ پیر شایق حسین صاحب بغیر روم جاگیر از اور ضمیمہ کے ملین کے کاڈ میرے برباد دستوں میں انوار بیرونی غدیہاں کا ہر شایق
 نے قرا تباروں میں تھے۔ نواب صاحب بھووف کے جن صحت میں مجھے بھی لے گئے تھے ہی جلد میں میں نے یہ پہلے شروع کیا تھے۔